

Tâhir B. Âşûr'un Tefsirinde Belâgat Sanatlarının Tahli line Yönelik Şiirle İstîşhâd

Proving the Analysis of the Arts of Rhetoric Through Poetry in Tahir B. Âşûr's Interpretation of Quran

Remzi Hansu

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Türkiye

ÖZET

1879-1973 yılları arasında Tunus'ta yaşamış müfessir, fakih, Arap dili ve edebiyatı alimi olarak meşhur olmuş Tâhir b. 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı tefsirinde şiirle istîşhâda başvurmuş, bu bağlamda belâgat sanatlarının güzel örneklerine yer vererek çeşitli tahlillerde bulunmuştur. Kur'an âyetlerinin doğru anlaşılıp yorumlanmasında şiiri önemli bir araç olarak gören müfessir, âyetlerin dilsel tahlillerinde ve yorumlanmasında şiirle istîşhâd yöntemini çokça uygulamıştır. Bu bağlamda ayetlerin belâgat yönlerini açıklamak için şiirden delil getiren müfessir, söz konusu tefsirinde meani, beyan ve bedi' sanatlarını etkin bir şekilde kullanarak ayetlerin anlam inceliklerini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Dolayısıyla ayetin anlamını destekleyen şiirlerden delil getirerek şiirin önemli bir araç olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada Tâhir b. Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr adlı tefsirinde şiirle istîşhadın, belagat sanatlarının tahli line ve Kur'an ayetlerinin yorumlanmasına etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda belâgat konularından olan me'ânî, beyan ve bedi' alanında şiirle istîşhad ile beyan alanının alt başlıklarını oluşturan ve tefsirde yoğunluklu olarak kullanılan teşbih, mecaz, isti'âre ve kinaye sanatlarının tahli line yönelik şiirle istîşhad konuları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagâtı, Şiir, İstîşhâd, Tâhir b. Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr

ABSTRACT

Lived in Tunisia in 1879-1973, Tahir b. Aşur, interpreter, scholar of jurisprudence and Arabic language and literature, in his tafsir called 'Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, applied to exemplify through poetry, and in this context, he made various analyzes by including beautiful examples of rhetoric arts. The interpreter, who sees poetry as an important tool in the correct understanding and interpretation of the verses of the Qur'an, has applied the method of proving through poetry in the linguistic analysis and interpretation of the verses. In this context, the interpreter, who depends on poem to account for the eloquence aspects of the verses, tried to reveal the semantic subtleties of the verses by using the arts of meaning, speech and coherence effectively in his commentary. Therefore, he stated that poetry is an important tool by depending on poems that support the meaning of the verse. Therefore, he stated that poetry is an important tool proving through the poems that support the meaning of the verse. Therefore, he stated that poetry is an important tool by proving through poems that support the meaning of the verse.

In this study, Tahir b. In Âşûr's commentary named et-Tahrîr ve't-Tenvîr, the effect of poetry and proving on the analysis of the arts of rhetoric and the interpretation of the verses of the Qur'an has been examined. In this context, the field of rhetoric together with meaning, speech and coherence, and proving through poetry, which are the sub-headings of the field of declaration and are used extensively in tafsir, are discussed.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Proving, Tahir b. Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tanwîr

1. GİRİŞ

Tâhir b. 'Âşûr, birçok âlim yetiştiren köklü bir ailenin çocuğu olup 1879 tarihinde Tunus'ta doğmuştur. Muhâmmed Aziz Bû Atur (ö. 1324/1907), Ömer İbn Şeyh (ö. 1329/1911), Muhâmmed en-Neccâr (ö. 1247/1913) gibi birçok âlimden dersler almıştır. İbn 'Âşûr, Zeytune Üniversitesinde hocalık, rektörlürlük gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Yaşadığı dönemde Tunus toplumunun içinde bulunduğu durum, onun eğitime ve ilmî faaliyetlere yönelmesine neden olmuştur. Tefsir, Hadis, İslam Hukuku, Eğitim gibi birçok alanda onlarca eser yazarak toplumu geliştirmeye yönelik büyük çalışmalar gerçekleştirmiştir. Muhammed el-Fâzıl İbn 'Âşûr (1909- 1970), Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hoca (1922-2012), Belkâsım el- Ğâlî (1927-2014) gibi önemli âlimlere de hocalık yapmıştır. Tâhir b. 'Âşûr, 1973 yılında Tunus'taki evinde vefat etmiştir. (el-Ğâlî, 1996: 68).

Tâhir b. 'Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* adlı eseri, son dönem tefsir kaynakları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. Müellif, tefsirinde şiiri ve belâgat sanatlarını yoğun kullanarak âyetleri yorumlama, onlardaki dil eksenli derin anlamları ortaya çıkarma yöntemini kullanmıştır. İlk olarak 1968 yılında Tunus'ta 15 cilt halinde basılmış olan tefsir, İkinci defa 1984 yılında Tunus'ta 30 cilt halinde yayımlanmıştır.

Kuşkusuz Kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması Arapçanın iyi derecede bilinmesini gerektirir. Dolayısıyla Arap diliyle ilgili her türlü bilgi ve detay ayetlerin anlaşılmasında büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle âyetlerin yorumlanmasında şiir ve belagât gibi bilgi alanlarına büyük ölçüde başvurulmuştur. Kur'an'ı Kerim'in amacına uygun bir şekilde anlaşılması için şiirle istîşhâd müfessir tarafından kullanılan yöntemlerden biri olmuştur. (el-Mâlikî, 1994:132). İbn 'Âşûr, bunun için Kur'an'ın kapalı görünen anlamlarını izah etmede Arap şiirine ve Arap edebî sanatlarına çokça başvurduğu görülmüştür.

Ülkemizde gerek İbn 'Âşûr'un hayatı ve gerekse bahsi geçen eseriyle ilgili farklı açılardan onlarca çalışma yapılmasına rağmen belâgatta istîşhâd anlayışını işleyen çalışmanın bulunmaması, eserinde belâgatla istîşhâda sıkça başvurulmuş olması, Kur'an âyetlerinin müellif tarafından yorumlanmasına etki ve katkısı gibi etmenler bizi bu makaleyi kaleme almaya yöneltmiştir. Arap dili ve belâgatına hâkim olan İbn 'Âşûr'un, belâgat alanında şiirle

istişhâdı esas olarak dil kurallarına ve bu kurallarla incelediği Kur'an ayetlerine yönelik yorumlarının ortaya çıkarılması temel hedefimiz olmuştur. Dolayısıyla belâgat yönünden şiirle istişhâd, çalışmamızı ayrıcalıklı kılan bir hususiyettir. Bu bağlamda makalemizin adını “İbn ‘Âşûr’un *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr* adlı eserinde Belâgat Sanatlarının Tahliline Yönelik Şiirle İstişhâd” olarak belirledik.

Makalede müfessirin açıklamalarına dair pek çok örnek vermek mümkündür. Ancak bir makalenin sınırlarını aşmamak için alt başlıklarda ele aldığımız konulara dair birer veya ikişer örnek vermeyi yeterli gördük.

Bu makale, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili ve Belâgâtı Bölümünde yapılmış olan “Tâhir b. ‘Âşûr’un Tefsir’inde Şiirle İstişhâd” başlıklı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

2. BELÂGAT SANATLARININ TAHLİLİNE YÖNELİK ŞİİRLE İSTİŞHÂD

Sözlükte, “*varmak ve hedefe ulaşmak*” anlamına gelen belâgat kelimesi, ıstilahta, “*doğru bir manayı uygun ifadelerle açıklamak*” anlamına gelir. (el-Cârim & Emîn, ts : 8-10; el-Hâşimî, 1999: 40; Matrâcî, 1987: 22; İbn ‘Âşûr, 1984: I, 159). İbn ‘Âşûr belâgâtı: “*Kastedilen mananın nasıl ifade edildiğini kaidelerle bilmek, sözün ve terkinin hakkını vermek, teşbih, mecaz, kinaye’yi gerekli şekilde zikretmek ve tenafür,¹ garabet² ve i’râbın hükümlerine muhalefet gibi kusurlardan sakınarak kelimelerin fesahatiyle beraber muhassenat-ı bedie’yi tekellüfsüz getirmektedir.*” (İbn ‘Âşûr, 1932:5-6). şeklinde ifade etmiştir.

Belâgat çalışmaları, Arap edebiyatında ilkin tenkid şeklinde ortaya çıkmıştır. Daha sonraları, Kur’an’ın icâz yönünün ortaya koyulmasına yönelik olmuştur. (Kılıç, (1992). (DİA), (V): 381; Kırkız, 2014: 90-91). Zira Allah’ın kelamı olan Kur’an, edebiyat ve belâgat yönü yüksek olan bir kitaptır. O dönemde, edebiyat ve belâgatın güçlü olduğu Arap toplumunun diliyle inen Kur’an’ın Arap diline ayrı bir edebî değer kattığı görülmektedir. Arap dilinde inmiş olan Kur’an’ın benzerinin getirilemeyeceği ifade edilmiştir. (Bakara: 2/23-24). Çeşitli denemeler yapılmışsa da Araplar Kur’an’ın benzerini getirmede acziyet yaşamışlardır. Bunun asıl nedeni Kur’an üslubunun o dönemdeki Arap toplumunun mevcut edebî üslubundan çok daha yüksek olmasıdır. (Bulut, 2018: 40). Bazı âlimlere göre, Araplar’ın Kur’an’ın bu çağrısına cevap verememelerinin nedeni, Allah’ın inkârcıları bunu yapabilme gücünden mahrum bırakması ve engellemesidir. Nazzâm’ın ortaya attığı bu iddia “sarfe”³ nazariyesi olarak adlandırılır. Kur’an’ın bir ayetinin benzerini bile getirmenin imkânsızlığını ortaya koyan âyetler, (Bakara: 2/23; Yunus: 10/38; İsrâ: 17/88; Tur: 52/33-34). onun Allah kelamı olduğunu vurgulamakta ve Hz. Peygamber’in en büyük mucizesinin Kur’an olduğunu altını çizmektedir. Diğer özellikleri yanında belâgat ve fesahat yönüyle Kur’an, Hz. Peygamber’in nübüvvetini ispatlayan en büyük mucize olarak kabul edilmektedir. (Güler, 2018: 342).

Belâgat konusunda önemli çalışmalarda bulunan ez-Zemahşerî, Kur’an ayetlerinin belâgat yönlerini sistemli bir şekilde ortaya koyan ilk müfessir olarak kabul edilir. (Bedeva, 2019:61).

Beyzâvî, Fahreddin er-Razî, Ebû Hayyân ve İbn Atıyye gibi alimler de ez-Zemahşerî’nin bu yöntemini eserlerinde uygulamışlar. İbn ‘Âşûr da tefsirinde bu metodu uygulayan modern dönem âlimlerdendir. O, belâgat ilminin tefsirdeki önemine vurgu yapmış ve tefsirlerde belâgat ilminin özelliklerinin etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini dile getirmiştir. İbn ‘Âşûr’a göre bir müfessir, dili etkili bir şekilde kullanmalı ve Kur’an’ın belâgat yönlerine dikkat çekmelidir. Aksi halde herhangi bir işlemde bulunursa bu tercüme olur. (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 99-100; Bedeva, 2019: 61). O, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*’in onuncu mukaddimesini, i’câz’a⁴ ayırmış ve bu mukaddimede Kur’an’ın icâzına, icâzın vecihlerine, sarfe meselesine, Kur’an belâgatına dair bazı değerlendirmelerde bulunmuştur. İbn ‘Âşûr’a göre Kur’an’ın icâz yönünü genel anlamda dilbilimcilerin dikkatinden kaçırmıştır. (Bedeva, 2019: 62). O, Kur’an’ın i’câzını belâgat ve fesâhat kaynaklı i’câz, lafız bakımından i’câz ve Kur’an’ın içerdiği hükümlerdeki hikmetli anlamlar, akla uygun hakikatler, bilimsel konulara işaret eden icâz şeklinde üç ana temaya ayırmıştır. (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 104).

İbn ‘Âşûr’un tefsirinde belâgat konusuyla ilgili önemli hususlardan biri “*Mübtekerâtu’l-Kur’an*” meselesidir. “*مُبْتَكِرَات*” (*mübtekerat*) kelimesi “*اِفْتِعَال*” babından ismi mefuldür. Sözlükte; “*ilk, icat edilen, ortaya çıkartılan ve ilk ürünü almak*” gibi çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. (Halîl b. Ahmed, ts: V, 364-365; İbn Manzûr, 1993: IV, 76; el-Fîrûzâbâdî, 1407: 353).

İbn ‘Âşûr, *mübtekerat*’ın terim anlamını: “*Kur’an nazımının Arap kelimelerinden ayrıldığı durumdur.*” şeklinde ifade etmiştir. (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 117).

¹ Tenafür: Dile ağır gelen ve dinleyicinin kulağını tırmalamayan ve telaffuzu zorlaştıran bazı harflerin bir kelimedeki bulunmasıdır. (el-Kazvîni, ts: I, 22; el-Hâşimî, 1999: 20).

² Garâbet: Anlamı herkesçe bilinmeyen, Arap ediplerince nesir ve şiirle kullanılması adet edinmemiş bir kelimenin kullanılmasıdır. (et-Teftâzânî, 1891:19; Matrâcî, 1987: 8-9; Bilgegil, 1980: 31).

³ Sarfe: “Sözlükte “geri çevirmek, engel olmak” anlamına gelir. Belâgat yönünden ise Kur’an’ın bir benzerini meydana getirmek mümkün iken bu Yüce Allah tarafından engellenmiştir tezini ifade eder. (er-Rummânî, 1976:110; Yavuz, (2009). (DİA), (XXXVI), 140).

⁴ İcâz: Sözlükte sözü kısa kesmek, özetlemek olup ıstilahta ise maksadı açık bir şekilde ifade ederek az kelime ile çok mana meydana getirmektir. (es-Sekkâkî, 1987: 277; et-Teftâzânî, 2015:257; et-Tehânevî, 1977: IV, 317; es-Süyûtî, 1974: II, 808-809; el-Cârim & Emîn, ts. 242; el-Hâşimî, 1999: 197; Bolelli, 2015: 356).

Ayrıca “*mübtekerât*” Kur’ân’ın inzaline kadar Arap dilinde kullanılmayan Kur’ân’a has lafızlar, terkipler, üsluplar ve anlamların tümüne verilen isim olmuştur. Bu kavram Arap edebiyatında Kur’ân’ın i‘câzına yönelik olarak kullanılmamış, edebî tenkid bağlamında kullanılmıştır. Mesela: Asmaî (ö. 216/831), (el-Bekrî, ts: I,769). Ebû Hilal el-Askerî (ö. 400/1009), (el-Askerî, 1984: 75). ve İbn Reşîk (ö. 456/1064) (İbn Reşîk el-Kayrevânî, 1981: II, 72). gibi âlimler bu terimi bir kısım şiirler veya edebî ifadeler için kullanmışlardır. En son el-Cürcânî’nin (ö. 471/1078-79) kullandığı mübtekerât kavramını kendisinden yüzlerce yıl sonra gelen İbn ‘Âşûr’un tekrar ortaya attığı görülmüştür. (Ertuğrul, 2016: 23-24). İbtikâr kavramı, İlk dönemlerde edebî tenkid amacıyla kullanılırken İbn ‘Âşûr bunu Kur’ân i‘câzıyla ilgili bir kavram haline getirmeye çalışmıştır. İ‘câzü’l-Kur’ân bağlamında ortaya çıkan bu kavram el-Cürcânî’nin nazım nazariyesine yeni bir açılım sağlamıştır. Sonuç olarak Mübtekerātu’l-Kur’ân kavramı, üslup olarak Kur’ân nazımının Arap kelamından ayrıldığı ve kendisiyle meydan okunan önemli hususlardan olmuştur.

İbn ‘Âşûr, ele aldığı Mübtekerātu’l-Kur’ân ifadelerinin veya üsluplarının çoğunluğu için genellikle “أَحْسَبُ / zannediyorum” (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 441; III, 130, 259; VIII, 398; IX, 13, 35; XIV, 13; XXV, 99; XXIX, 256). “لَعَلَّ / belki” (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 463; III, 215; XII, 228; XIX, 82; XXIX, 108). “يُحْتَمَلُ / ihtimal ki” (İbn ‘Âşûr, 1984, I, 723). ve “الظَّاهِرُ / görünen o ki” gibi zan bildiren ifadeler kullanmıştır. Bazen de kesinlik bildiren ifadeler tercih etmiştir. İbn ‘Âşûr’un tefsirinde ibtikârla ilgili açıklamaları; bedî’, (İbn ‘Âşûr, 1984: XXVII, 45-46; XXIX, 256). beyân (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 723, 728; XII, 228). ve me‘ânî (İbn ‘Âşûr, 1984: II, 502; III, 130). konularında görüldüğü gibi Kur’ân’ın üslubuna yönelik izahlarında da görülmek mümkündür. Taksîm, kıssa ve müşterek lafız gibi üsluplar İbn ‘Âşûr’un Kur’ân’da dikkat çektiği mübtekerât üsluplarıdır. (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 117-122). İbn ‘Âşûr, konuyla ilgili birçok örnek vermiştir: Örneğin ayette: “خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ / *Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir.*” (A‘râf: 7/199) buyrulmuştur. İbn ‘Âşûr, âyette geçen “خُذِ الْعَفْوَ” ifadesini tefsir ederken şunları beyan etmektedir: *el-e‘hzü “أَلْأُحْدُ” kelimesinin asıl anlamı, bir şeyden faydalanmak veya bir şeye zarar vermek için onu elinde tutmaktır.* “أُحْدْتُ الْعَدُوَّ مِنْ تَلَابِيهِه / *Düşmanı perçemlerinden tuttum.*” cümlesi de bu anlamdadır. “خُذِ الْعَفْوَ” cümlesinde ise fiil mecâzî anlamdadır. Dolayısıyla affetme vasfına bürünme anlamında isti‘are yapılmıştır. Burdan hareketle “خُذِ الْعَفْوَ / *Af yolunu tut, Af ile muâmele et, affedici ol.*” anlamındadır. İbn ‘Âşûr göre, bu fiilin iyilik anlamında isti‘are yapılması, Kur’ân’ın mübtekerâtındandır. (İbn ‘Âşûr, 1984: IX, 226). O, “خُذِ الْعَفْوَ” ifadesinin mübtekerâtından olduğuna dair şu beyti delil göstermiştir:

“خُذِي الْعَفْوَ مِنِّي تَسْتَدِيمِي مَوَدَّتِي ... وَلَا تَنْطِقِي فِي سَوْرَتِي حِينَ أَغْضَبُ”

“*Affımı kazanki sana olan sevgimi devam ettiresin. Sinirlenip kızdığımda benimle konuşma.*” (Ebû’l-Esved ed-Düelî, 1998: 381; İbn ‘Âşûr, 1984: IX, 226).

İbn ‘Âşûr, ayette geçen “خُذِ الْعَفْوَ” tabirine dayanak oluşturmak için yukarıdaki beyti şahit olarak sunmuştur. İlgili tabirin Kur’ân’ın mübtekerâtından olduğuna inandığından şiirin cahiliye dönemi şairlerine dayandırılmasının hata olduğunu ifade etmiştir. Doğrusu, şiirin Ebû’l-Esved ed-Düelî’ye ait olduğu, ed-Düelî’nin şiirindeki bu tabiri Kur’ân’dan hareketle ifade ettiği olasılığının yüksek olduğunu belirtmiştir. (İbn ‘Âşûr, 1984: IX/226).

2.1. Me‘ânî Alanında Şiirle İstişhad

Me‘ânî: “*kastedilen şey*” anlamına gelen ma‘nâ kelimesinin çoğuludur. Belâgatta ise; Muktezây-ı hale göre söylenen sözlerin, kendisi vasıtasıyla bilindiği bir ilimdir. Başka bir ifadeyle, “*muhatabın seviyesine ve durumuna göre sözü usulüne uygun olarak nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kuralları inceleyen bir ilimdir.*” (es-Sübki, 2003: II, 206); Ertuğrul, 2015: 158). Sîbeveyhi (v. 180/796) me‘ânî ilminin kurucusu olarak bilinir. *el-Kitâb* adlı eseri me‘ânî ilmine dair cümle analizleri, takdîm-te‘hîr ve ta‘rif-tenkîr gibi konular kapsamaktadır. Ayrıca, Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Ubeyde (ö.209/824), İbn Kuteybe (ö.276/889), Müberred (ö. 286/899), ve Sa‘leb (v. 291/904) gibi dilcilerde bu ilmi kitaplarında zikretmişlerdir. Bu ilmi, Bedî’ ve Beyân ilimleri ile birlikte tarif eden ilk kişi ise es-Sekkâkî (ö. 626/1229) olmuştur. (Halil, 2021: 224). İbn ‘Âşûr’un me‘ânî sanatının tahliliyle ilgili istişhâdda izlediği yöntemin anlaşılması için şu örnekleri sunmamız faydalı olacaktır:

a) Haber ve inşa cümlesi: doğru ya da yanlış ifade ettiğimiz cümleler haber cümleleridir. Örneğin; “مُقِيمٌ عَلِيٌّ / Ali mukîmdir.” veya “سَافِرٌ مُحَمَّدٌ / Muhammed yolculuğa çıktı” gibi cümleler doğru da yanlış da olabilir. Şayet Ali ikamet etmişse sözü söyleyen doğru söylemiştir. Ali ikamet etmemiş ise bu durumda sözü söyleyen yanlış söylemiştir. İnşâ cümleleri ise, ne doğrudur ne de yanlıştır şeklinde bir hükümde bulunabildiğimiz; emir ve nehiy, istifham, temenni, nida, vasıl ve fasl, icâz, itnâb ve müsâvât, takdim-tehir, kasr, (Halil, 2021: 232). dua, talep, tahassür (üzüntü), taaccüb ve istiğase (yardım) (İbn ‘Âşûr, 1932:22-23). gibi cümle çeşitleridir. Mesela “إِقْرَأِ الْقُرْآنَ / *Kur’ân oku.*” Sözü doğru veya yanlış olduğu ispatlanamayan bir cümle olduğu için inşâ cümlesidir. (el-Kazvîni, ts: I, 56-62; es-Sekkâkî, 1987: 437; et-Teftâzânî, 1891: 239-240; es-Süyûtî, 1974: III, 256; Halil, 2021: 224). Örneğin, “أَحْمَدُ حَمْدًا لِلَّهِ / *Hamd Allah’a mahsustur.*” (Fatiha: 1/1). buyrulmuştur. İbn ‘Âşûr, bu ayetle ilgili Arapların bazı görüşlerini şöyle zikreder: “أَحْمَدُ” ifadesi haber anlamını içinde bulunduran mastar fiilerdendir. “أَحْمَدُ لِلَّهِ” cümlesi, “أَحْمَدُ حَمْدًا لِلَّهِ” fiil cümlesinden bedeldir. “حَمْدًا” mastarı mefulü mutlakdır. Araplar mastar ve mastarın fiilini birlikte zikretmezler. Dolayısıyla “حَمْدًا” mastarının fiili olan “أَحْمَدُ” nun hafzedilmesini gerekli görürler. “أَحْمَدُ لِلَّهِ حَمْدًا” cümlesinde olduğu gibi gizli fiilin mastarı mensub olur. Araplar, fiili kesip atmış, “حَمْدًا” mastarını fiilden bedel saymışlardır.

Araplar başlangıç cümlesinin merfuyla okunmasını severler. (ال) marife takısını başlangıç cümlesinin sebebi görürler. “أَلْحَمْدُ لِلَّهِ” cümlesi marife isimli ve haberî cümle olduğundan Araplar, aslı “حَمْدًا” olan mastarı merfuyla okumak istemişlerdir. (Sîbeveyhi, 1988: I, 328; İbn ‘Âşûr, 1984: I,156-157). İbn ‘Âşûr, bu görüşleri aktardıktan sonra dua, talep, tahassür (üzüntü), taaccüb gibi anlamlar içeren haber cümlesinin, inşa cümlesinden olduğunu ifade etmiştir. (İbn ‘Âşûr, 1932:22-23). “أَلْحَمْدُ لِلَّهِ” cümlesi dua anlamı taşıdığından inşa cümlesidir. İbn ‘Âşûr; Sen Elhamdülillah dediğinde “لِمَنِ الْحَمْدُ / kimin için hamd” veya “مَنْ أَحْمَدُ / kime hamd edeyim” sorusunun cevabını vermiş olursun. Dolayısıyla “أَلْحَمْدُ لِلَّهِ” cümlesi, devamlılık, sübut, istiğrak, ihtisas ve ihtimam’a delalet eden üstün özellikleri ihtiva eden inşa cümlesinden oluşmaktadır.” (İbn ‘Âşûr, 1984: I,156). der.

İbn ‘Âşûr, lafzen haber, manen dua anlamında olup inşa cümlesine ait mütekaddim şairlerinden olan Zürrümme’den şu beyti şahit getirir:

“وَلَمَّا جَرَتْ فِي الْجَزْلِ جَرِيًّا كَأَنَّهُ ... سَنَا الْفَجْرَ أَحَدْنَا لِخَالِقِهَا شُكْرًا”

“Cezil ağacındaki ateş şafak parıltısı gibi öyle bir alevlendi ki ateşin yaratıcısına şükrettik.” (el-Bâhili, 1982: III, 143; el-Câhiz, 1424: V, 75).

Beyitte geçen “شُكْرًا/şükrettik” ifadesi talep ve dua anlamı ifade ettiğinden inşa cümlesi olmuştur.

İbn ‘Âşûr, tahassür (üzüntü) ifade eden cümlelerin inşa cümlesi olduğuna kanıt olarak cahiliye dönemi şairlerinden Ca’fer b. ‘Ulbe el-Hârisî’nin şu beytini şahit sunar:

“هُوَ آيَ مَعَ الرَّكْبِ الْيَمَانِيِّنَ مُصْعِدٍ ... جَنْبِيبٌ وَجُثْمَانِي بِمَكَّةَ مُوتِقٌ”

“Sevdiğim yemen kervanıyla uzaklaşıyor. Ben ve bineğim ise Mekke’de mahpusuz.”⁵ (Muhammed Osmân Ali, ts: II, 41, 87; Ya’kûb, 1996: V,141).

Beyit bir haber cümlesidir. Ancak Şair yemen kervanıyla gidememenin üzüntüsünü yaşadığından beyitte üzüntüsünü dile getirmiştir. Böylece inşaî cümleye dönüşmüştür.

b) Kasr: “hasretmek” anlamına gelir. Istilahta ise; bir özelliğin başkalarında bulunmayıp, sadece bir şeyde bulunduğunu açıklamaktır. Kasr, cümle içinde ancak, fakat, sadece, yalnız gibi anlamlara gelir ve بل - إنما - لا - ما - إن gibi edat ve bağlaçlarla yapılır. (İbn Fâris,1979: V, 96; es-Sekkâkî, 1987: 288; et-Teftâzânî,1891: 204 ; Fîrûzâbâdî, 1407: 595).

Örneğin, “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın.” (Nisa: 4/36). İbn ‘Âşûr’a göre müsbet olan “Allah’a ibadet edin” cümlesi, “Allah’a hiçbir şey ortak koşmayın” nefiy cümlesinin önüne gelmiştir. Bu sıralamada Allah’a ibadette devamlılık ve fazlalık ile cahiliye şirkinden sakınma irad edilmiştir. Müsbet ve menfi cümlelerin bir arada olması hasır sigasının gücünden kaynaklı bir durumdur. Hasırın muhtevasında “Allah’a ibadet edin başkasına değil” anlamı mevcuttur. Hasır, isbat ve nefiy anlamını içine alarak sanki “sadece Allah’a ibadet edin” denilmiştir.

İbn ‘Âşûr, müsbet ve menfi cümleler arasındaki anlam ilişkisine dayanak olarak kasr edatını kullanmamının Arapların bir yöntemi olduğunu tesbit eder. Örneğin ayette; “فَلَا تَحْسَبُوهُمْ وَآخِشُونَ /Artık onlardan korkmayın, benden korkun.” (Maide: 5/3). buyrulmuştur. İbn ‘Âşûr, “فَلَا تَحْسَبُوهُمْ وَآخِشُونَ” ayeti anlam yönünden hasır siygasını içermektedir. Çoğunlukla “فَأَيَّيَ فَآخِشُونَ” makamında kullanılıp nefiy (olumsuz) ve ispat (olumlu) cümlelerinin karşılığında gelir. (İbn ‘Âşûr, 1984:V/ 48).

İbn ‘Âşûr, Samuel veya Âbdulmelik b. Abdurrahîm el-Hârisî’nin⁶ şiirinde geçen şu dizeyi meseleye şahid olarak sunar:

“تَسْبِيلُ عَلَى حَدِّ الطَّبَاتِ نُفُوسَنَا ... وَلَيْسَتْ عَلَى غَيْرِ الطَّبَاتِ تَسْبِيلُ”

“Bizim kanımız kılıçların keskinliği kadar akar, kılıçlar dışında akmaz.” (Ya’kûb, 1996: VI/332).

İbn ‘Âşûr, kanın akmasını kılıçların keskinliğine tahsis etmiştir. Ancak bu beyitte cümleyi kısaltan bağlaçla değil, isbat ve nefiy ile olan iki cümleyle tahsis yapılmış olduğunu ifade etmiştir. (İbn ‘Âşûr,1932: 20).

İbn ‘Âşûr’un kasr cümlelerinin isbat ve nefi olan iki cümleyle tahsisini (el-A’râf:7/3 (İbn ‘Âşûr, 1984:VI, 102). Yunus:10/105, (İbn ‘Âşûr, 1984: XI/302). ve Hud:11/88 (İbn ‘Âşûr, 1984: XII/145). surelerinde geçen birçok ayetin tefsirini bu bakış açısına göre yaptığını görmekteyiz. (İbn ‘Âşûr,1984: VIII-ب, 17). Bu örnekler incelendiğinde Tâhir b. ‘Âşûr’un tefsirinde me’âni ilmüne büyük önem verdiği görülür. Eserinde bu ilme geniş yer vermiştir. Me’âni konularını tahlil ve tespit ederken şiire büyük önem verdiği ve şiir şahitlerini ustalıkla kullandığı görülür.

2.2. Beyan İlmi Alanında Şiirle İstişhâd

⁵ Bazı eserlerde اليمانيين olarak geçmektedir. (el-Merzûkî, 2003: I, 51).

Beyan kavramı lügatta: *Açıklamak, açık bir şekilde ortaya koymak* gibi anlamlara gelir. Terim olarak: *Bir manayı farklı bir üslupla ifade etmenin kaidelerini açıklayan bir ilimdir.* (es-Sekkâkî, 1987: 162; et-Tîbî, 1987:179; el-Hâşimî, 1999: 216-217). Ma'mer b. el-Müsenna (ö. 210/825) bu ilmin kurucusu olarak kabul edilir. el-Câhiz (ö. 255/869), İbnü'l-Mu'tez (v. 296/909), Ebû Hilal el-Askerî (ö. 400/1009), İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064) ve Abdulkahir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) gibi bazı önemli isimler de bu ilme katkı sunmuşlardır. Bu ilim, teşbîh, mecâz, istiâre ve kinâye gibi ana bölümlerden oluşmaktadır. (Hacimüftüoğlu, (1992). (DİA), (VI): 22-23).

2.2.1. Teşbih Sanatının Tahliline Yönelik Şiirle İstişâd

Teşbih: Şebbehe (شَبَّهَ) fiilinin masdarı olup sözlükte “*bir şeyi başka bir şeye benzetmek*” demektir. Terim anlamı, “*belirli bir maksat için ك (kâf) gibi bir edat yardımıyla aralarındaki ortak özellikten dolayı bir şeyi (müşebbehi) başka bir şeye (müşebbehün bihe) benzetmek anlamındadır.*” (el-Kazvîni, ts : II/328; İbn Manzûr, 1993: XIII, 503-504; el-Hâşimi, 1999: 219; ez-Zerkeşî, 1957: III, 414). Örneğin “ *الْعِلْمُ كَالنُّورِ فِي الْهُدَايَةِ / Doğru yolu göstermede ilim ışık gibidir.*” İlim müşebbehtir. Nur müşebbeh bihtir. Hidâyet ise vech-i şebhehtir. ك (kâf)'ta teşbih edâtidir. (el-Hâşimî, 1999: 219). İbn 'Âşûr'un teşbih sanatının tahliliyle ilgili istişâdda izlediği yöntemin anlaşılması için şu örneği sunmamız faydalı olacaktır: “ *ثُمَّ قَسَتْ فَلَوْبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ...* / *Yine bundan sonra kalpleriniz katılaştı; şimdi onlar, taş gibi, hattâ daha da katıdır. Çünkü öyle taş var ki, içinden ırmaklar fışkırır; öylesi var ki, çatlak da bağrından su kaynar, öylesi de var ki, Allâh korkusundan aşağı düşer.* (Bakara: 2/74).

İbn 'Âşûr ayet ile ilgili şu tespitlerde bulunur: “ *فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ / O, taş gibidir.*” ayetinde teşbih sanatı vardır. Katılaşımla ifade edilen durum anlatıldıktan sonra teşbihin ortaya çıkması için ف (fa) ile bölünmüştür: “Kasveten (قَسْوَةً) /katılaşıma” vechi şebhehtir. Zira katılığı nitelemeye en çok bilinen madde taştır. Sertlikten (katılıktan) bahsedildiğinde kuşkusuz taş gibi bir şekil ve biçim akla gelir. Bunun için ف (fa) ile atıf yapılmıştır. Yani sen onun sert (katı) olduğunu öğrendiğinde böylece onu taşa benzetmiş olursun. (İbn 'Âşûr, 1984: I, 563). İbn 'Âşûr, ayetin bu manaya gelebileceğini kanıtlamak için Nâbigâ'nın hacıları vasfetmesindeki şu beytini meseleye şâhid sunmuştur:

“ *عَلَيْهِنَّ شَعْتٌ عَامِدُونَ لِرَبِّهِمْ ... فَهِنَّ كَأَطْرَافِ الْحَيِّ خَوَاشِعُ* ”

“*Taşların üzerinde saç-başı dağınık, Rablerine yönelenler vardır. O taşlar bükülmüş yaylar gibi huşu içindedirler.*” (Ya'kûb, 1996: IV/304; İbn 'Âşûr, 1984: I, 563; II, 218; VI, 84).

İbn 'Âşûr, ayeti kerimedeki vechi şebhehi anlamak için uygun bir şâhidi zikretmiştir. Vechi şebhe, beyitte kâfirlerin kalplerinin katılığı, ayette ise taşların sertliğidir. Şiir beytinde hacıların kalplerinin yumuşaklığı, alçak gönüllülükleri, mütevazılıklarını ve Rablerine boyun eğmeleri yumuşaklıkta ve boyun eğmede bükülmüş yaylarına benzetilmiştir. İbn 'Âşûr, yüce Allah'ın bu sözünde kast edilen manayı bulmak için İsrâiloğulları'nın kalplerini taşın sertliğine ve katılığına benzeterek somut bir anlamda kullanmayı amaçladığını şu şekilde izah eder: “*Böylece o katı ve sert taştan, bazen su fışkırır. Bazen pınarlar akar. Bazen nehirler akar. Fakat onların kalpleri daha katı ve çok daha serttir. Nitekim o kalplerin yumuşaklığı gitmiş ve inceliği yok olmuştur. Bu hale gelme düşünülebiyecek ve hesaba katılabilecek en son haldir. Bu durum kalbin taştan daha katı olması halidir.*” (Muhammed Hüseyin Ali es-Sağır, 1999: 83).

İbn 'Âşûr, kalbin; iman, incelik, yumuşaklık, hidayet ve doğruya iletme yeri olduğunu da şu şekilde beyan etmiştir: “*Katılık kalpte olması gerekli bütün durumları çıkarıp atmaktadır. Böylece o kalp, zarar ve fayda sağlamayan bir taşa dönüşmüş ve katılaştı. İbn 'Âşûr, Cemaleddin b. Nebata'nın şu beytini bu duruma şâhid sunmuştur:*

“ *فِي الرَّيِّقِ سَكْرٌ وَفِي الْأَصْدَاغِ تَجَعِيدٌ ... هَذَا الْمُدَامُ وَهَاتِيكَ الْعَنَاقِيدُ* ”

“*Tükürüğünde tatlılık vardır. Şakaklarında ise kırıksıklık vardır. İşte bu şaraptır. Onlar da salkımlardır.*” (İbn Nebâte, ts:152; İbn 'Âşûr, 1984: I, 563).

et-Teşbihü'l-Mürekkep (şekil benzerliği) konusunda İbn 'Âşûr şöyle bir izahatta bulunur: “*Beyan ilminde beyan âlimleri “teşbih-i mürekkep”e daha çok özen gösterirler. Onlar teşbih-i mürekkep'i yapabildikleri sürece müfred teşbih'e dönmezler.*” Bunun için *Delâilü'l-İ'câz* adlı eserinde Abdülkâhir el-Cürcânî, Beşşâr b. Bürd'ün aşağıdaki beytini zikrederken şunları ifade eder:

“ *كَأَنَّ مَثَارَ النَّفْعِ فَوْقَ رُؤُوسِنَا ... وَأَسْتَيْفَأْنَا لَيْلٌ تَهَاوَى كَوَاكِبُهُ* ”

“*(Savaş esnasında) sanki toz-duman başlarımızın üstünde savruluyor. Kılıçlarımız ise yıldızları kayan gecedir.*” (el-Cürcânî, 1432:126; es-Seâlibî, 1983: I, 165; III, 466).

Şair burada yükselen toz ve duman içerisinde savrulan kılıçları, yıldızları dökülen geceye benzetmiştir.

İbn ‘Âşûr, bu konuda ez-Zemahşerî’nin görüşünü nakletmiş ve onunla aynı görüşte olduğunu şöyle açıklamıştır: “*Biz ayette teşbih-i temsiliyeye itibar edilmesini doğru buluruz. Çünkü teşbih-i mürekkebe (teşbih-i temsili) 7 daha açık, daha belîğ, daha meşhur olup Allah’ın kelamı için daha uygundur. Bundan ötürü onu tercih ederiz.*” (İbn ‘Âşûr, 1984: I/244).

2.2.2. Mecaz Sanatının Tahliline Yönelik Şiirle İstişâd

Mecaz sözlükte, *bir yeri geçmek, katetmek veya geçilen yer anlamındadır. Istılahta bir lafzın bir karine ve ilişki nedeniyle asıl anlamından alınarak başka bir manada kullanılması demektir.* (es-Sekkâkî, 1987: 359-361; Durmuş, (2003), (DİA), (XXVIII): 217-220).

Mecaz, Arap dilcilerinden sonra belâgatçıların ve müfessirlerin sıkça kullandığı bir sanattır. İbn ‘Âşûr’un mecaz sanatının tahliliyle ilgili istişâdda izlediği yöntemin anlaşılması için şu âyeti burada sunmamız uygun olacaktır.

“*يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَقْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنُ قُلُوبُهُمْ*” / *Ey Resül! Kalpten inanmadıkları hâlde, ağızlarıyla "İnandık" diyenler ile Yahudilerden küfürde yarışanlar seni üzmesin.*” (Maide: 5/41). buyrulmuştur.

İbn ‘Âşûr, bu ayet için şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Ayette geçen la yehzünke (لَا يَحْزُنْكَ) fiilinin faili “*الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَقْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنُ قُلُوبُهُمْ*” dır. La yehzünke Fiilinde geçen nehiy başkasının eylemidir. Nehiy, ancak fiilin sebeplerinden biri olabilir. Yani sen (Ey Peygamber) onları (münafık ve yahudiler) kendine üzüntü sebebi yapma. Seni üzüntüye sokacak hallerini önemseme anlamındadır. *لَا يَحْزُنْكَ* cümlesi kinaye manasında olup yaygın mürekkep kullanımlardandır. Bunun benzeri Arapların şu ifadesidir: “*لَا أَعْرِفُكَ تَفْعَلُ كَذَا، أَيُّ لَا تَفْعَلُ حَتَّى أَعْرِفَهُ*” / *Böyle yaparsan seni kesinlikle tanımayacağımı yani onu tanıyana kadar yapma.*” *إِحْزَانٌ* ifadesinin küfürde yarışanlara isnad edilmesi mecaz-ı aklîdir. Mecaz-ı hakiki (lügavî) değildir. Çünkü küfürde yarışanlar üzüntünün bir sebebi olmuştur. Ancak üzülen ve üzüntüyü meydana getiren muharrik güç örfte bilinmemektedir. Bunun için ihzân gerçekliği (hakiki) olmayan bir mecazdır. Allah’ın var olan her şeyi yaratması hakiki ve akli mecazın olmasını gerektirmez. Zira isnatların çoğu hakikidir. Bu durum mecaz-ı aklide gelen bazı akli gerçekleri belirlemede fikir yürütenlerin çoğunun yanlışlıkları hususlardandır. el-Cürçânî, *Delâilü'l-İ‘câz* adlı eserinde durumu şöyle ifade etmiştir: “*Fiil için failin takdir edilmesi zorunlu değildir. Fail, fiile nakledildiğinde hakiki olur.*” Mesela “*أَقْنَمَنِي بَلَدِكَ حَقٌّ لِي عَلَى فُلَانٍ*” / *Beni senin memleketine getiren falancanın üzerinde olan bir hakkımdır.*” Fail hakkün (حَقٌّ) kelimesinden başka bir şey değildir. (el-Cürçânî, ts: 193). İbn ‘Âşûr, failin mecazı akli olabileceğine kanıt olarak *Delâilü'l- İ‘câz* da geçen şu beyti şahid sunmuştur:

“*وَصَيَّرَنِي هَوَاكَ وَيِي ... لِحَيْنِي يُضْرَبُ الْمَثَلُ*”

“*(Allah) beni sana tutkunluğum darb-ı mesel konusu olmuştur.*” (el-Cürçânî, ts:194, 255; İbn ‘Âşûr, 1984: VI, 197).

İbn ‘Âşûr, ayette geçen yehzünü (يَحْزُنُّ) fiilinin failinin küfürde yarışanlar olduğunu ve failin mecâzî olduğunu ifade etmiştir. Mecazın hakikat türünü açıklamakla yetinmemiş, Arap belâgat âlimlerinin sözlerini ve onların mecazı anlama çerçevesindeki ihtilaflarına ayeti tefsir ederken ayrıntılı bir şekilde değinmiştir. İbn ‘Âşûr’un düştüğü ihtilafın nedeni ayetteki failin takdiri oluşudur. Ayette gerçek fail Allah’tır. İbn ‘Âşûr, mecazı anlamada Abdulkahir el-Cürçânî’nin yöntemini benimsemiştir. Yukarıdaki beyitte asıl failin Allah olduğunu ve takdiri failin de Allah’ın yarattığı sebeplerden bir sebep olduğunu ifade etmiştir. Ayetteki açıklamaya kanıt olarak sunduğu yukarıdaki beyitte geçen *هُوَ* fiilinin faile naklolduğunu ve mecazı akli olduğunu şahit olarak sunmuştur.

2.2.3. İsti‘âre Sanatının Tahliline Yönelik Şiirle İstişâd

İsti‘âre kelime olarak, “*ödünc almak ve bir yerden alıp başka bir yere koymak*” demektir. Terim olarak: “*Benzeyenin benzetilenin cinsine girdiğini iddia ederek benzeyen veya benzetilenden birini zikretmek ve zikredilen tarafla diğer tarafı kastetmek*” (es-Sekkâkî, 1987: 369). anlamı taşır. İsti‘ârede müşebbehün bihe has olan bir özellik müşebbehle ispat edilir. Terkibin benzetme yoluyla gerçek anlamının dışına çıkmasıdır. Yani karinesi benzetme olan bir mecâz türüdür. (Durmuş & Pala (2001), (DİA), (XXIII): 315-318).

İbn ‘Âşûr’un İsti‘âre sanatının tahliliyle ilgili istişâdda izlediği yolun anlaşılması için şu ayeti nasıl tefsir ettiğini burada sunmak uygun olacaktır.

“*وَضْرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ وَبَاؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ* / *Üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah’ın gazabına uğradılar.*” (Bakara: 2/61). buyrulmuştur.

Bu ayetle ilgili İbn ‘Âşûr şunları dile getirmiştir: Arap keliminde ed-darbu (الضَّرْبُ) bir cismin başka bir cisme şiddetli bir şekilde değmesi demektir. Mesela asayla, eliyle veya kılıçla vurdu denilir. Bu bir cismin diğer bir cisme değmesi şeklinde olur. Elini yere yapıştırdığında “*ضَرَبَ بِيَدِهِ الْأَرْضَ* / *Elini yere vurdu*” denilir. Bu hakikî manalardan

⁷ Teşbih-i temsiliye (teşbih-i mürekkebe): Vech-i şebeh (benzetme yönü), farklı birkaç unsurdan oluşan hayâlî bir şekil ise bu duruma “teşbih-i temsiliye” denir. Meselâ: “*الذُّرِّيَّا كَعَنْفُودِ الْعَيْبِ الْمُنَوَّرَةِ*” / *Ülker yıldızı parlayan üzümlük gibidir.*” Bkz. (es-Sekkâkî, 1987: 346-347; el-Kazvîni, ts: II, 371; et-Teftâzânî, 1891:338; et-Tehânevî, 1977: IV/146; el-Cârim & Emin, ts: 35; el-Hâşimî, 1999: 234; Abdulaziz Atik, 1985: 86; Matrâcî, 1987: 124-125; Bolelli, 2015: 56).

şiddetli yapışmaya dönen mecazi manadan türemiştir. Bu mecazi anlamlardan biride “ضَرْبَ فِي الْأَرْضِ” yani “سَارَ سَارًا / uzunca yürüdü” anlamındadır. Yine “ضَرْبَ فِي مَوْضِعٍ كَذَا / Falanca yerde kubbe (kule, çadır) kurdu.” Yani yere bağladı ve sağlamlaştırdı manasındadır. “İbn ‘Âşûr, Abede b. Tayyib’in şu mısrasını bu duruma şâhid sunmuştur:

“إِنَّ الَّتِي ضَرْبَتْ بَيْتًا مُهَاجِرَةً... بِكُوفَةِ الْجُنْدِ غَالَتْ وَدَهَا غُولٌ”

“Küfetül cünd’e göçerek bir ev kuran o bayan ile sevgi bağı kopmuş ve aramızdaki ilişki kesilmiştir.” (Ya’kûb, 1996: VI/309; İbn ‘Âşûr, 1984: I, 361; I, 527; II, 337; X, 84; XXVII, 383).

İbn ‘Âşûr’a göre, “وَضَرْبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةَ وَالْمَسْكَنَةَ / Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı (vurdu).” ayeti kerimesinde istiâre-i mekniyye⁸ sanatı vardır. (el-Kazvînî, ts: II, 309-311; el-Aydîni, 2009: 204-205) Zillet ve yoksulluk durumunun kendilerini kuşatmada, kendilerinden ayrılmama durumu; yerleşik kişiler için lazım olan çadır veya kubbeyi açanlara benzetilmiştir. ed-darbu’nun (الضَّرْبُ) zikredilmesi hayalidir. Çünkü müşebbehle alakalı bir benzerlik yoktur. (İbn ‘Âşûr, 2014: I, 527-528). Ayette müstearün leh⁹ zikredilmiştir. O da kâfirler için olan zillet ve yoksulluktur. Müstearün fih (minh)¹⁰ yoktur. Müstearün fih (minh) levazimatından biriyle delil getirilmiştir. O da الضَّرْبُ sözüdür. Kendilerini zilletin kaplaması ile kinaye yapılmıştır. Şiir istişhâdında geçtiği gibi çadır veya kubbenin her taraftan onları kuşatması gibi zillet ve yoksullukta onları kuşatmıştır. İbn ‘Âşûr, isti’are-i mekniyye için Hüzeli’nin şu beytini şâhid sunmuştur:

“وَإِذَا الْمَنِيَّةُ أَنْشَبَتْ أَطْفَارَهَا... أَلْفَيْتَ كُلَّ تَمِيمَةٍ لَا تَنْفَعُ”

“Ölüm turnaklarını sapladığında hiçbir tılsımın fayda vermediğini görürsün.” (Ya’kûb, 1996: IV, 316; İbn ‘Âşûr, 1984: XXVIII, 144).

Beyitte pençesi olduğu varsayılan ölüm, aslanlara benzetilmiştir. Aslanlarda olduğu gibi ölüme de azı dişleri ve pençeler nisbet edilmiştir. Böylece müstearün leh’i el-meniyyetü (الْمَنِيَّةُ) olduğunu ve müstearün minh’in levazımlarından olan aslanı müstearün leh’e izafe edilerek zikretmiştir. O da turnakların saplanmasıdır.

İbn ‘Âşûr, ayette geçen ضَرْبَتْ ifadesindeki istiâre-i mekniyye’yi kanıtlamak için Hüzeli’nin yukarıda geçen beytindeki الْمَنِيَّةُ ifadesini şahit sunarak görüşüne dayanak sağlamıştır.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere İbn ‘Âşûr’un şiir şahitlerinden istişhâd yapmasına rağmen bu şiirleri açıklama ve ayetlerde gelen üsluplarda karşılaştırma yapmaya gerekli önemi vermemiştir. Şiir şahidini zikrettikten sonra doğrudan diğer ayete geçerek şiir şâhidini ayetteki üsluba veya ele alınan konuya işaret etmek için kullanmıştır. Şiirle ayet arasındaki bağı ortaya çıkarmayı okuyucuya bırakmak sûretiyle şiir şâhidini şekilsel bir araç ve dilsel bir vesilenin ötesine geçirmemiştir.

2.2.4. Kinaye Sanatının Tahliline Yönelik Şiirle İstişhâd

Kinaye lügatta “bir ifadeyi aleni söylememek” manasındadır. Terim olarak “Bir sözü, gerçek manasına da gelebilecek şekilde, onun dışında başka bir manada kullanma sanatı.” anlamı taşır. (es-Sekkâkî, 1987:277; es-Süyûtî, 1974: II, 808-809; el-Cârim & Emîn, ts: 242; el-Hâşimî, 1999: 197; Bolelli, 2015: 171). Kinaye aynı anda bir lafızdan hem kendi manasının hem de başka bir mananın kastedilmesidir. Yani lafzın açık manası olsa da kastedilen açık mana değildir. Bilakis açık manaya denk gelen kapalı ve örtülü başka bir manaya delalet mevcuttur. el-Cürcânî’den sonra gelen belâgatçıların çoğu kinayenin bu anlamından sapmamışlardır.

Abdulkâhir el-Cürcânî’ye göre kinayeden maksat şudur: “Mütakellim, bir manayı ispat etmek isterse lügatta kendisine vaaz edilen bir lafızla bu manayı zikretmez. Lafzın ardındaki diğer anlamı zikreder. Lafız manaya bir delil olur. Örneğin: “فَلَانٌ طَوِيلُ النَّجَادِ / Falanın kılıcının bağı uzundur” ifadesiyle adamın uzun boylu ve yiğit olduğu ifade edilir. “فَلَانٌ كَثِيرُ رِمَادِ الْقَدْرِ” / Falanın tenceresinin külü çoktur.” ifadesi misafirperverliği, cömertliği anlatır. “نَوْمٌ فَلَانَةٌ الضُّحَى / Falanca kadın kuşluk zamanına kadar uyur. İşlerinde kendisine yetecek kadar hizmetçisi vardır anlamındadır. O, nimet, refah ve bolluk içinde yaşar.” (el-Cürcânî, 1432: 66).

Kinaye bağlamında şiir şâhidi belâgatçıların zihin dünyasında hep mevcut olmuştur. Belâgatçılar, şiir şâhidiyle istişhâdda bulunmuşlardır. Belâgatın diğer usul ve yöntemlerine önem verdikleri gibi şiir istişhâdnada önem vermişlerdir.

İbn ‘Âşûr’un kinaye sanatının tahliliyle ilgili istişhâdda izlediği yöntemin anlaşılması için örnek olarak aşağıdaki ayeti sunmamız yerinde olacaktır.

“يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا / İnkâr edip Peygamber’e isyan edenler, o gün yer yarılıp içine girmiş olmayı isterler ve Allah’tan hiçbir sözü gizleyemezler.” (Nisa: 4/42). buyrulmuştur.

⁸ İstiâre-i mekniyye: “Yalnızca benzeyenle yapılan istiâredir. Kendisine benzeten açıkça ifade edilmez. Fakat onu anımsatan, kendisiyle alakalı bir unsur vardır. Bkz. (Bulut, 2014:209; Yekta Saraç, 2001:115).

⁹ Müstearün leh / Müşebbeh: “Kendisine mânâ ödünç verilen.” Bkz. (Bulut, 2014: 207.)

¹⁰ Müstearün fih (minh) / Müşebbehün bih: “Kendisinden mânâ ödünç alınan.” Bkz. (Bulut, 2014: 207).

İbn ‘Âşûr, ayetin taşıdığı kıraatı zikrettikten sonra ayette yer alan lafızlardan biri olan tûsavva (تُسَوَّى) lafzını şöyle açıklamıştır. “Lafzın yapısı meçhuldür. التَّمَاتِلُ benzerlik, التَّمَاتِلُ benzeşme, التَّسْوِيَةُ eş biçimlilik anlamındadır. Ayette insanın toprağa dönüşmesi kastedilmemektedir. Ona göre kastedilen mana Nebe sûresi 40. ayetteki anlamla aynıdır:

“إِنَّا أَنْزَلْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاؤُهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا / Sizi yakın bir azâb ile uyardık. Kişi, o gün ellerinin önceden yapıp gönderdiklerine bakacak ve kafir: "Keşke toprak olsaydım!" der. (Nebe: 78/40). buyrulmuştur. Burada sorumluluk sahibi insan olmaktansa mesuliyeti olmayan toprağa dönüşme temenni edilmektedir.

Cumhurun âyeti yorumlayışı bu biçimdedir. Cumhura göre kelimada itnâb¹¹ vardır. Kinaye yoluyla onların toprağa dönüşmesi ayetteki itnab sanatıyla yapılmıştır. Burada kinayeden kastedilen nispettir. Kinaye; mûsned, mûsnedün ileyh ve nisbet olmak üzere üç şekildedir. Burada tesviyenin yer ile bir olma nisbeti onlar için hâsıl olmuştur. İbn ‘Âşûr, Ziyâd el-‘Acem’in şu beytini bu duruma şâhid sunmuştur:

“إِنَّ السَّمَاحَةَ وَالْمُرُوءَةَ وَالنَّدَى ... فِي قُبَّةٍ ضَرَبْتُ عَلَى ابْنِ الْحَشْرَجِ

“Şüphesiz semih(elin açık oluşu), yiğitlik ve mertlik İbn Haşrec üzerine inşa edilmiş bir kubbededir.” (el-Cürcânî, 1432:261).

Yani o (İbn Haşrec) cömerttir, merttir ve eli açıktır anlamındadır. İbn ‘Âşûr, bazılarının bu ayet ile alakalı şunları ifade ettiğini vurgular: “Onlar dirilmek istemezler. Onlar yerin içinde toprakla kalmak isterler. Bazılarında dirilmeden önce defnedildiği gibi kalmak ister.” (İbn ‘Âşûr, 1984: V/59).

İbn ‘Âşûr, ayetin lafzını açıklamak için sadece şâhidi zikretmek ve açıklamakla yetinmemiştir. “لَوْ تَسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ” ayetinde geçen kinayeden söz ederken şunları ifade etmiştir: “Bana göre التَّسْوِيَةُ sözü ortaya çıkmak, zuhur etmek, aşikâr olmak anlamındadır. Yani yer yükselsin ve yükseklikte cesetleriyle aynı seviyede olsun. Böylece görünmesinler. Bu onların şiddetli korkularından ve nazarlarından bir kinayedir. Öyle bükülsünler ve büzülsünler ki yeryüzünde görünmez olsunlar.” Bu durumu açıklamak için İbn ‘Âşûr, el-Müberred’in el-Kâmil adlı eserinde Arabî’nin (Araplardan birinin) Tay kabilesini yermesini konu alan şu beytini şâhid sunmuştur:

“إِذَا مَا قِيلَ أَيُّهُمْ لِأَيٍّ... تَشَابَهَتْ الْمَنَاكِبُ وَالرُّؤُوسُ

“(Beni cüveyn kabilesinin) hangileri hangilerine (tercih edilir) dense omuzlarla başlar birbirine benzer. (onlar birbirinden olup içlerinde yabancı kimse yoktur.)” (el-Musta’simî, 2015: III/214; İbn ‘Âşûr, 1984: V/59).

Burada şair Tayy kabilesinde iyilik yapacak, sınımlanacak hiç kimsenin olmadığını huyları ve icraatlarının tamamen birbirine benzediğini içlerinden üstün özelliklere sahip hiç kimsenin olmadığı dile getirmiştir. (el-Müberred, 1997: I, 140-141).

İbn ‘Âşûr, ayette geçen (tûsavva) تَسَوَّى kelimesi ile kinaye yapıldığı, kinayeden kastedilenin tesviyenin yer ile bir olma nisbetinin, onlar (kâfirler) için hâsıl olduğunu ispat etmek için Ziyâd el-‘Acem’in ve Araplardan birinin Tayyi’ kabilesini yermesini konu edinen beytini şâhid sunmuştur.

2.3. Bedi’ İlmi Alanında Şiirle İstişhad

Bedi’ kelime olarak, “Eşi ve benzeri olmayanı ortaya çıkarmaktır.” İstilahta “ifadeyi güzelleştirme, kusursuz kılma, anlam yönünden uyumlu hale getirmenin kurallarıyla ilgilenen ilimdir.” (İbn Fâris,1997:117; İbn Reşîk, 1981: I/453-454). İbn ‘Âşûr, bedi’ ilmiyle ilgili tefsirinde cinas, tevriye, tıbak, hüsnü’l-ibtidâ, müşâkele ve berâat-ı istihlâl gibi birçok bedi’ sanatını kullanmıştır.

İbn ‘Âşûr’un bedi’ sanatının tahliliyle ilgili istişhâdda izlediği yöntemin anlaşılması için şu âyeti nasıl ifade ettiğini burada belirtmek yerinde olacaktır.

“صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ / Allah’ın boyasıyla (boyan). Allah’ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz sadece ona kulluk ederiz. (Bakara: 2/138). buyrulmuştur.

İbn ‘Âşûr, bu ayette müşâkele sanatının olduğunu ifade etmiştir. Müşâkele: Sözlükte; “iki şeyin benzeşmesi ve uyuşması” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise müşâkele; “bir anlamı, kendi lafzı ile değil de sözün geçtiği sırada başka bir lafızla ifade etmektir.” (ez-Zebîdî, 2012: IV/265; el-Fîrûzâbâdî, 1407: 137; el-Kazvînî, ts: III/231]; et-Teftâzânî, 1891: 328-329). Müşâkele sanatında aynı kelime, önce bir manada, daha sonra başka bir manada kullanma yöntemi söz konusudur. Kelime tekrarına dayandığı için lafız sanatı olan muhassinât-ı lafziyye’ye dâhilmiş gibi görünse de, lafzın başka bir manada kullanılması sebebiyle mana sanatı olan muhassinât-ı ma’neviyye’ye dahil edilmiştir. Müşâkele üslûbuyla ifadenin anlamı kuvvetlenip güzelleşmektedir. (Yekta Saraç, 2001:196; Bulut, 2014: 238). Zira müşâkele örneklerinin çoğu mecâz-ı mürsel veya istiâre kabilindedir. (Karamollaoğlu, 2014:75).

¹¹ İtnâb: Sözlükte sözü uzatmak demektir. İstilahta ise bir amacı birden fazla kelimeyle açıklamaktır. Bkz. (İbn Manzûr, 1993: I, 563; Fîrûzâbâdî, 1407:141; Habenneke, 1996: II/60; Muhammed Said İsbir, 1998:134; Bekrî Şeyh Emîn, 2005:183; Bolelli, 2015: 366).

İbn ‘Âşûr’a göre müşâkele lafzı, cümlede öncesinde gerçekte değil de takdirenen geçen bir lafza mukabil olarak gelebilir. Mesela ayette geçen صِبْغَةَ اللَّهِ cümlesinin iki ayet öncesi olan 136. Ayetteki “أَمَّنَّا بِاللَّهِ /Allah’a iman ettik” (Bakara: 2/136). cümlesinin te’kidi sadedinde masdar olan mefulü mutlak olarak “Allah’ın arındırması” anlamındadır. Çünkü iman, inananları küfürden ve manevi pisliklerden temizler. Hristiyanlar doğan çocuklarını ma‘mudiye dedikleri sarı bir suya daldırırlar ve böyle bir vaftiz işlemiyle tertemiz ve hakikî Hristiyan olduklarına inanırlar. Bu ayette boya kelimesi lafzen değil, takdirenen geçmiştir. Bu ayet Hristiyan inancındaki vaftiz inancına cevap verme babındandır. İslam dininin boyası; inanç, amel, Allah’a iman ve müslüman olmakla olur. Onların boyası ve renklendirilmeleri keşişler tarafından yapılır. Dolayısıyla الصَّبْغَةُ ismi الْإِيمَانُ ismine isti‘âre (ödünç) olarak alınmıştır. “Sibgatallah” karinesinin tekrarıyla müşâkele olmuştur. (İbn ‘Âşûr, 1984: I, 744).

İbn ‘Âşûr, müşâkele sanatına kanıt olarak Ebû’r-Raka’mak’ın (ö.3997/1009) şu beytini şahit sunmuştur:

“ قَالُوا : اقْتَرَحْ شَيْئًا نُجِدُ لَكَ طَبْخَهُ ... قُلْتُ : أَطْبِخُوا لِي جَبَّةً وَقَمِيصًا ”

“Bir şey talep et senin için onu güzel bir şekilde pişirelim” dediler. Ben de “Benim için bir cübbe ve gömlek pişirin (dikin)” dedim. (Ebû’l-Feth el-Abbâsî, ts: II, 352).

Beytin ilk yarısındaki طَبَخَ kelimesi“ pişirmek” anlamında iken ikinci şatırda طَبَخَ kelimesi “dikmek” anlamında kullanılmıştır.

İbn ‘Âşûr, şiir şahidi ile aynı kelimenin farklı anlamlara geldiğini beytin ikinci şatırında geçen طَبَخَ kelimesinin öncesinde geçen lafza mukabil olarak “dikmek” anlamında olduğuna dikkat çekmiştir.

İkinci örnek: İbn ‘Âşûr’a göre, “وَيْلٌ لِلْمُطَفِّينَ /Eksik ölçenlerin ve tartıda hile yapanların vay hâline!” (Mutaffifin: 83/1). veya “تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ /Ebû Leheb’in iki eli kurusun” (Mesed: 111/1). gibi veylün (وَيْلٌ) ve tebbet (تَبَّتْ) isimleriyle açılış yapmak bir bildiri, tehdit ve korkutmadır. Veylün ve tebbet isimlerinde berâat-i istihlâl sanatı kullanılmıştır. (İbn ‘Âşûr, 1984: XXX, 189).

Hüsn-i İbtidâ: “Makama uygun, dinleyicinin dikkatini çeken ilgi çekici güzel bir üslûpla başlama sanatına denir. Sözün başında maksada uygun ince bir işaret bulunursa buna da berâat-ı istihlâl’ denir.” (el-Kazvîni, ts: II/591, 594; et-Teftâzânî, 1891: 476-478; İbn ‘Âşûr, Mûcezü’l-Belâğa, s. 44; Hacımüftüoğlu, (1992), (DİA), (V): 470). Belâgatçılar bunun için hüsn-i matla’ veya hüsn-i istihlâl gibi terimlerde kullanmışlardır.

Belâgat âlimleri bir konuşmacının, etkili ve güzel bir hitap serdedebilmesi için sözün girişinde hüsn-i ibtidâ, anlamlar arası geçişte tahallus ve hitabetin sonunda hüsn-i intihâ ile sözlerine güzellik katması durumunda konuşmasının daha etkili olacağını vurgulamışlardır. (Bulut, 2014: 233-234). Bu noktada İbn ‘Âşûr, Ebû Bekir el-Hâzin’in bir doğum günü kutlamasıyla ilgili söylediği şu beyit berâat-ı istihlâl sanatına şahit sunmuştur:

“ بُشْرَى فَقَدْ أَنْجَرَ الْإِقْبَالَ مَا وَعَدَا ... وَكَرَّكِبُ الْمَجْدِ فِي أَفْقِ الْعُلَى صَعْدَا ”

“Müjde! Çünkü talih sözünü yerine getirdi ve şeref yıldızı en üstlerdeki ufukta yükseldi.” (İbn Hamdûn, 1417: IV/167).

3. SONUÇ

1879 yılında Tunus’ta dünyaya gelen İbn ‘Âşûr, eğitim ve ilmi faaliyetlere yönelmiş, farklı alanlarda birçok eser kaleme almıştır. Toplumunun ıslahı ve gelişimi için önemli projelere imza atmış önemli bir âlimdir. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*” onun en önemli eserlerinden biridir.

Tefsirinde Arap dilinin unsurlarını ustalıkla kullanan İbn ‘Âşûr, şiir ve belâgat ilminden faydalanarak ayetleri açıklama gayretinde olmuştur. Belâgat alanında “ibtikâr” kavramını tekrar gündeme getirerek bu alana farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Tâhir b. ‘Âşûr, ayetlerin belâgat bağlamını açıklamak ve desteklemek için şiirden şahid getirmiş, kendisinden önceki tefsirlerden veya belâgat eserlerinden büyük oranda faydalanmıştır. Bu açıdan *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* adlı tefsiri, belâgat ilminin en güzel uygulama örneklerine yer veren tefsirlerden birisi olmuştur. O, me‘âni, beyân ve bedî‘ sanatlarını eserinde sıkça işlemiş, âyetlerin anlam inceliklerine ve mesajlarına dikkat çekmiştir. Birçok âyette belâgat nüktelerine temas etmiş ve bu doğrultuda âyetleri detaylı bir şekilde yorumlamaya çalışmıştır. Bunu destekler mahiyette ayetlerin manasına en yakın ve en uygun olan şiirleri şahit seçmiştir. Ayete münasip gördüğü manaları içeren şahitleri araştırmış, bunları Allah’ın kelamında kast edilen manalara ulaşmada bir dayanak olarak kullanmıştır.

İbn ‘Âşûr, şiir ile istişhâd yapmasına rağmen şiirleri açıklama ve ayet ile irtibatını kurmaya gerekli önemi vermemiştir. Şiir şahidini zikrettikten sonra doğrudan diğer ayete geçerek şiir şahidini ayetteki üsluba veya ele alınan konuya işaret etmek için kullanmıştır. Şiirle ayet arasındaki bağı ortaya çıkarmayı okuyucuya bırakmak sûretiyle şiir şahidini şekilsel bir araç ve dilsel bir vesile olarak işlemiştir. İbn ‘Âşûr, tefsir-belâgat ilişkisi yaklaşımında kendisine has bir yol takip ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Atik, Abdulaziz, (1985). *İlmü'l-Me'âni*, Dârü'n-Nehdeti'l-Arabî, Beyrut.
2. Safvet, Ahmed Zeki, (1933). *Cemheretu Hutabi'l-'Arab fî Usûli'l-'Arabîyye ez-Zâhire*, Mısır.
3. 'Akkâvî, İn'âm Fevvâl, (1996). *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belâga ve'l-Bedi' ve'l-Me'âni*, (Thk.: Ahmed Şemseddîn), Beyrut.
4. el-Askerî, Ebû Hilâl, (1984). *Kitâbü Sinâ'ateyin-Nazm ve'n-Nesr*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut.
5. el-Bâhilî, Ebû Nasr Ahmed Hâtim, (1982). *Dîvânu Zürrumme I-III*, (1. Baskı), (Thk.: Abdulkuddûs Ebû Sâlih), Müessesetü'l-İmân, Cidde.
6. Bedeva, A. (2019). *Tahir b. 'Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr'inde İştikâk*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bingöl.
7. el-Bekrî, Ebû 'Ubeyd Abdullah el-Endelûsî, (ts). *Simtu'l-Leâlî fî Şerhi Emâlî'l-Kâlî I-II*, (Thk.: Abdulaziz el-Meymenî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
8. Bekrî, Şeyh Emîn, (2005). *İlmü'l-Me'âni*, Beyrut.
9. Bolelli, N. (2015). *Belâgat Beyân-Me'âni- Bedi' İlimleri Arap Edebiyatı*, (9. Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 72 (İFAV), İstanbul.
10. Bulut, A. (2014). *Belâgat (Meânî-Beyân-Bedi')*, (2. Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 284, İstanbul.
11. Bulut, H. (2018). “Dilbilimsel Açıdan Kur'an'da İ'caz (Örnekler Üzerinden Bir Değerlendirme),” *Academic Knowledge Dergisi* 1 (1), 40.
12. el-Cârim, Ali & Emîn, Mustafâ, (ts). *el-Belâgatü'l-Vâzıha*, Beyrut.
13. Coşkun, A. (1999). “İbn 'Âşûr, Muhammed Fâzıl”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (XIX): 331-332, İstanbul.
14. el-Cürcânî, Seyyid Şerîf, (1983). *et-Ta'rîfât*, (1. Baskı), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
15. el-Cürcânî, Abdülkâhir, (1432). *Delâilü'l-İ'câz*, (1. Baskı), (Thk.: Yâsîn el-Eyyûbî), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.
16. el-Antâkî, Dâvûd, (1319). *Tezyînü'l-Esvâk bi-Tafsîli Eşvâki'l-'Uşşâk*, Matbaatu'l-Ezheriyye, Mısır.
17. Durmuş, İ. (1998). “Hiciv”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (XVII): 447-449, İstanbul.
18. Durmuş, İ. & Pala, İ. (2001). “İstiâre”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (XXIII): 315-318, İstanbul.
19. Durmuş, İ. (2003). “Mecâz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (XXVIII): 217-220, İstanbul.
20. ed-Düelî, Ebû'l-Esved, (1998). Zâlim b. Amr b. Süfyân b. Cendel, *Dîvânü Ebi'l-Esved*, (2. Baskı), (Nşr.: Muhammed Hasan Âl-i Yâsîn), Dâru Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut.
21. Ebû'l-Ferec, el-İsfahânî, (1986). Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, *Kitâbu'l-Egânî*, (Thk.: Semîr Câbir), Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut.
22. Ebû'l-Feth el-'Abbâsî, Abdurrahman b. Ahmed, (ts). *Ma'ahidu't-Tansîs ala Şevâhid't-Telhîs I-II*, (Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid), Alemu'l- Kutub, Beyrut.
23. Ebû Mansûr es-Seâlibî, Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâîl, (1983). *Yetîmetü'd-Dehr fî Mehâsini Ehli'l-'Aşr I-IV*, (1. Baskı), (Nşr.: Müfid Kumeyha), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
24. el-Efgânî, Saîd, (1987). *fî Usûli'n-Nahv*, Dâru'l-'Arabîyye, Beyrût.
25. Ertuğrul, O. (2016), “İbn 'Âşûr'un Gündeme Getirdiği Bir Kavram; Mübtekerâtu'l-Kur'an”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (2), 23-24.
26. Ertuğrul, O. (2015), “Belâgatta Meânî İlmî”, *İğdir İlahiyat Fakültes Dergisi*, (5), 158, İğdir.
27. Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, (1407). *el-Kâmûsü'l-Muhîr*, Mektebetü Tahkikü't-Türâs fî Müesseseti'r-Risâle, Beyrut.
28. Güler, M. (2018). *Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsirlerin Mukayesesi (et-Tefsîru'l-Hadîs, Fehmu'l-Kur'âni'l-Hakîm ve Beyânü'l-Hak Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
29. el-Ğâlî, Belkâsım, (1996). *min A'lâmi'z-Zeytûne Şeyhu'l-Câmi'i'l-'A'zam Muhammed et-Tahir b. 'Âşûr, Hayâtuhû ve Âsâruhû*, Dâr-u İbn Hazm, Beyrut.

30. Hacımüftüoğlu, N. (1992), “Beyân”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (VI), 22-23, İstanbul.
31. Hacımüftüoğlu, N. (1992). “Berâat-i İstihlal”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (V), 470, İstanbul.
32. Habenneke, Abdurrahman, (1996). *el-Belâgatü'l-'Arabiyye, Üsûsühâ ve Ulûmühâ ve Fünûnühâ I-II*, (1. Baskı), Dârü'l Kalem, Beyrut.
33. Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, (ts). *Kitâbü'l-'Ayn I-VIII*, (Thk.: Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrraî), Dârü ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut.
34. Halil, H. (2021). *İbn 'Âşûr ve "et-Tahrîr ve't-Tenvîr"i*, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Bursa.
35. el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, (1999). *Cevâhirü'l-Belâga fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l Bedî*, (Thk.: Yusuf es-Sameylî), el-Mektebetü'l-'Asriyye, Beyrut.
36. Hişâm b. Ahmîdân, (2012). *eş-Şâhidu's-Şi'r fi't-Tahrîr ve't-Tenvîr-Tasnîf ve'd-Dirâse*, Doktora Tezi, Seyyid Muhammed b. Abdullah Üniversitesi, Fas.
37. İbn Abdîrabbih, Ebû Amr Şihâbüddîn, *el-İkdü'l-Ferîd, I-VIII*, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
38. İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, (1984). *et-Tahrîr ve't-Tenvîr I-XXX*, Darü't-Tunus, Tunus.
39. İbn 'Âşûr, T. (1932). *Mücezû'l-Belâga*, Tunus.
40. İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, (1979). *Mu'cemu-Mekâyisi'l-Lüğa I-VI*, (Nşr.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Daru'l-Fikr, Beyrut.
41. İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahmân, 2004. *Mukaddime I-II*, (1. Baskı), (Thk.: Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Mektebetü'l-Hidâye, Dımaşk.
42. İbn Hamdûn, Muhammed b. el-Hasan b. Muhammed b. Alî, (1417). *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye I-X*, (1. Baskı), Dârü Sâdr, Beyrût.
43. İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, (1993). *Lisânü'l-'Arab I-XV*, (3. Baskı), Dârü's-Sadr, Beyrut.
44. İbn Nebâte, Cemâleddîn b. Nebâte el-Misrî el Fârûkî, (ts). *Dîvânü İbn Nebâte*, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut.
45. İbn Reşîk el-Kayrevânî, (1981). Ebû Alî el-Hasen, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbihi I-II*, (Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), Dârü'l-Cîl, Beyrut.
46. Karamollaoğlu, F. S. (2014). *Kur'an Işığında Belâğât Dersleri Bedi' İlmi*, İşaret Yayınları, İstanbul.
47. Bilgegil, M. K. (1980). *Edebiyât Bilgi ve Teorleri: Belâğât*, Ankara.
48. el-Kazvîni, Hatîb, (ts). *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga I-III*, (3. Baskı), (Thk.: Muhammed Abdülmün'im Hafâcî), Darü'l-Cîl, Beyrut.
49. Kılıç, H. (1992). “Belâgat,” Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (V), 381, İstanbul.
50. Kırkız, M. (2014). *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
51. el-Mâlikî, Muhammed, (1994). *Cuhûdu't-Taberî fi Dirâseti's-Şevâhidi's-Şi'rîyye fi Câmi'i'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Dirâse Luğaviyye Edebiyye fi Tefsîri'l-Kur'an-i'l-Kerîm, Matbaatu'l-Maarif, Zahru'l-Mihrâz, Fas.
52. Matracî, İrfân, (1987). *el-Câmi' li Fünûni'l-Lüğati'l-'Arabiyye ve'l-Arûz*, (1. Baskı), Beyrut
53. İsbir, Muhammed Said, (1998). *eş-Şâmil*, Beyrut.
54. el-Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. el-Hasan, (2003). *Şerhu Dîvânî'l-Hamâse*, (1. Baskı), (Thk.: Gureyd eş-Şeyh), Beyrut.
55. Muhammed Hüseyin Ali es-Sağîr, (1999). *Usûlü'l-Beyani'l-Arabî fi Dav'il-Kur'an'il-Kerîm*, Dârü'l-Müerri'hil-Arab, Beyrut.
56. Muhammed Osmân Ali, (ts). *Şurûhu Hamase ebî Temmâm*, (1. Baskı), Darü'l-Evzâi, Beyrut.
57. el-Musta'simî, Muhammed b. Eydmir, (2015). (2015). *ed-Dürü'l-Ferîd ve Beytü'l-Kasîd XIII*, (1. Baskı), (Nşr.: Kâmil Selmân el-Cebûrî), Dârü'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût.
58. Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, (1997). *Kâmil I-IV*, (Thk.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm), Daru'l-Fikr, Kahire.

- 59.er-Rummânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Îsâ b. Alî, (1976). *en-Nüket fî İ'câzi'l-Kur'ân* (3. Baskı), (Nşr.:Muhammed Halefullah – Muhammed Zağlûl Sellâm), Dâru'l-Ma'ârif, Mısır.
- 60.es-Sekkâkî, Ebû Ya'kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr b. Muhammed b. Alî el-Hârizmî, (1987). *Miftâhu'l-'Ulûm*, (Nşr.: Abdülhamîd Hindâvî), Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut.
- 61.Sıbeveyhi, Ebû Bişr, (1988). *el-Kitâb*, (3. Baskı), (Thk.: Abdu's-Selam Muhammed), Mektebetü'l-Hanci, Kahire.
- 62.es-Sübki, Bahâuddîn Ahmed b. Ali, (2003). *'Arûsü'l-Efrâh I-II*,(Thk.: Abdulhamid Hindâvi), Beyrut.
- 63.es-Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, (1974). *el-İtkan fî 'Ulûmi'l-Kur'an I-IV*, (Thk.: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Mısır.
- 64.et-Tahânevî, Muhammed b. Ali b. Ali, (1999). *Keşşâfî Istulâhâti'l-Fünûn ve'l-'Ulûm I-IV* (Thk.: Ahmed Hasan Besec), Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
- 65.et-Teftâzânî, Sa'düddîn, (1891). *el-Mutavval ala't-Telhîs*, Matbaa-i Âmire, İstanbul.
- 66.et-Teftâzânî, Sa'düddîn, (2015). *Muhtasaru'l-Meânî*, (1. Baskı), (Düz. Muhammed Hâdî eş-Şemerhî el-Mardînî) Seyda Yayınları, Diyarbakır.
- 67.et-Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, (1977). *Keşşâfî Istulâhâti'l-Fünûn ve'l-Ulûm*.
- 68.et-Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh b. Muhammed, (1987). *et-Tibyân fî İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*,(Thk.: Hâdî 'Atiyye Matarü'l-Hilâlî), Mektebetü'n-Nehdeti'-'Arabiyye, Beyrut.
- 69.Ya'kûb, Emîl Bedî', (1996). *el-Mu'cemu'l-Mufassal fî Şevâhidi'l-Lugati'l-Arabiyye XIV*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye Beyrut.
- 70.Yavuz, Yusuf Şevki , “Sarfe,” Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), (XXXVI), 140, İstanbul.
- 71.Yekta Saraç, M. A. (2001). *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi, İstanbul. (2001).
- 72.ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ, (2012). *Tâcü'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, (Thk.: Abdulmun'im Halil İbrahim-Muhammed Mahmud), Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
- 73.ez-Zemerlî, Sadık, (1986). *A'lâmün Tûnisyyûn*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.
- 74.ez-Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh, (1957). *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Thk.: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (3. Baskı), Dâru'l-Fiker, Kâhire.